

A ryijy élő hagyománya – A finn szőnyeg 1707 és 2012 között

Kiállítás Tuomas Sopenen gyűjteményéből a Néprajzi Múzeumban

■ A Néprajzi Múzeum 2013-ban egy újabb különleges kiállítással hozza közelebb a skandináv kultúrát látogatóihoz. A nagyszabású *Milyenek a svédok?* című tárlat után a finnek jellegzetes szőnyegének, a ryijy-nek a történetével, használatával, jellegzetességeivel ismerkedhetnek meg az érdeklődők csaknem száz alkotáson keresztül. A kiállítás Tuomas Sopenen finn gyűjtő három évszázadot felölelő kollekciónak mutat be egy reprezentatív válogatást.

A finnországi múzeumok anyagával vetekedő magángyűjtemény ma több mint 360 szőnyegből áll. Első darabja egy kedves családi ajándékként, 1980-ban került a gyűjtő tulajdonába, hosszút ideig egyedüli darabként díszítve a lakást. Az igazi felfedezés, a ryijy-ben lévő történeti és művészi érték felismerése közel húsz évet váratott magára. Az első tudatos vásárlás egy 19. század közepi népi darab volt, amit lassanként egyre több népi és kortárs követett. Ahogy a szőnyegek gyűltek és a vadászszenvedély fokozódott, kialakult a gyűjtési koncepció is. „Eldöntöttem, hogy megpróbálok létrehozni egy olyan gyűjteményt, ami alkalmas a finn ryijy izgalmas történetének bemutatására. [...] s ahogy gyűltek az ismereteim, úgy vált egyre szisztematikusabbá és érdekesebbé gyűjtői tevékenységem is. [...] Nem az volt a szempont, hogy teszik-e nekem a ryijy vagy sem, ehelyett elkezdtem figyelni a ryijy hátoldalát és a csomózást, a gyapjú minőségét, az évszámot, a színeket és a szimbólumokat. Eleinte nem volt könnyű olyan ryijyket vásárolnom, amelyek nem tetszettek, de miután a cél a teljes merítés volt, meg kellett barátkoznom a gondolattal” – írta Tomas Sopenen a kiállítás katalógusában.

Az állati szőrmét utánzó textíliák világszerte több ezer éves múltra tekintenek vissza. Az egyik oldalukon sík, a másikon bolyhos felületű, gyapjúból készült textilek legfontosabb feladata – főként az északi országok rideg éghajlati viszonyai között – a hőszigetelés volt. A ryijy a Skandináv-félszigeten a viking hajósok

Esküvői ryijy / Wedding ryijy
[1774] gyapjú, len / wool, linen [185x148 cm]

**Kelengye-ryijj /
Trousseau ryijj**
[1798] *gyapjú, len /
wool, linen*
[214x167 cm]

**Ágytakaró-ryijj /
Bed cover ryijj**
19. század első fele,
*gyapjú, len / early
19th c., wool, linen*
[190x146 cm]

révén vált ismertté, a finnekhez svéd közvetítéssel jutott el. (Ez a textilfajta a svédeknél rya, a finneknél ryijj néven ismert.) Először a partvidékek mentén, majd a szárazföld belsejében terjedt el. Első finnországi írásos említése takaróként a 15. század közepéről, a hämeenlinnai várból származik. A 16. században királyi kezdeményezésre szövőműhelyek alakultak, amik saját használatra és exportra is termeltek. A ryijyk olyan értékesek voltak, hogy fizetőeszközként is használták őket. Egy szőnyeg körülbelül egy tehén értékének felelt meg.

A ryijj készítése technikája alapvetően megegyezett a szőnyegcsomózással. A gyapjúfonalból készült szimmetrikus csomókat két láncfonal köré hurkolták és több sor vetülékfonallal rögzítették. A csomó lelógó végei néhány centiméter hosszúak voltak, a következő sor kezdetéig értek. Számuk 130–180 négyzetdeciméter, szemben a török szőnyegek 1000 négyzetdeciméteres átlagos csomósűrűségével. A szőnyeg puhaságának és rugalmasságának megőrzése érdekében a szövést nem készítették túl szorosra. A ryijyt, bár technikája miatt szőnyegnek nevezzük, igen változatosan alkalmazható textilfajta. Csónakokban derékaljként, takaróként használták a sós víztől megkeményedett állati szőrmék helyett, a havas téli utakon a szánokban védte az utasokat a fagytól. Takaróként az ágy-

ban, ágyfülkékben tartotta a meleget, nappal pedig esztétikus díszei voltak az egyszerű berendezésű szobáknak.

A finn szőnyegek legmegbecsültebb darabjai az esküvői ryijyk voltak. A templomban ezen állt az ifjú pár, majd a mindennapi életükben takaróként használták. Nem csak a hidegtől védte a szertartás alatt a házasulandókat, hanem a beleszótt szimbólumoknak köszönhetően (például menyasszonyi alak, szív, homokóra, gránátalma, kibogozhatatlan csomó) védelmet nyújtott a párnak az élet viszontagságai ellen is. A kiállításon látható legrégebbi szőnyeg, egy 1707-ből származó esküvői ryijj, melyet a második legrégebbi ismert darabként tartanak számon.

A ryijj virágkora az 1780 és 1820 közötti időszakra tehető. A mutatós minták, a selyemfényű gyapjú és a harmonikus, sötétbe hajló színvilág jellemezte ezeket a darabokat. A népi és az úri szőnyegek azonban kidolgozásukban és mintájukban is jelentősen eltértek egymástól. A népi ryijyk készítéséhez általában festetlen gyapjúfonalat vagy egy-két színt használtak. Csomózásuk ritkásabb, elnagyoltabb volt. A népi ryijyk tájanként eltérő színei és mintaelemei szembetűnőek. Széles bordűr keretezi a középmezőben elszórt alakokat, életfa-, virág- és geometrikus mintákat. A régies hálós és átlós szerkesztési módot főként a peremvidékeken őrizték meg. Az úri ryijyk aprólekosabb kidolgozásúak voltak és számos színt használtak. Bordűrjük keskenyebb, középminájuk mozgalmasabb. A külfölddel való kereskedelmi kapcsolatok a szőnyegkészítésben is mély nyomot hagytak. Különösen a barokk mintakincs, a keresztzemes mintakendők, mintalapok, török szőnyegek, illetve a különböző szövetek (double, gépi szövetek) hatottak erősen a mintakincs változására. A nagyobb darabokat két-három, gondosan összeillesztett szélből állították össze. Csomózott oldaluk nézett lefelé, ez érintkezett a testtel. A felfelé néző, csomózatlan oldalukat – az anyagi lehetőséghez mérten – már szövés közben színes fonallal vagy utólag hímzéssel díszítették. A tehetősebbek között a 18–19. században a „fregoli”, azaz a mindkét oldalukon csomózott szőnyegek váltak népszerűvé. Ez esetben a már kész szőnyeg hátoldalába tüvel húzták be a csomózáshoz szükséges színes fonalakat

és a fej felőli oldalt higiéniai okokból megjelölték. A gyapjút természetes színezékekkel festették, így azok sokáig megtartották eredeti, élénk színüket. Az indigót viszont drágasága miatt csak a módosabb családok engedhették meg maguknak.

A 19. század második felében a népművészet és a

népi mesterségek megőrzésének céljából gyűjteményeket, intézményeket hoztak létre. Ekkor alakult a Finn Kézművesek Barátai nevű szervezet is, mely a ryijy hagyományos mintakincsének megőrzésében, tovább éltetésében, továbbfejlesztésében a mai napig tevékeny részt vállal.

A ryijy a 20. század folyamán nagy átalakuláson ment keresztül, a népművészetből fokozatosan az iparművészet, majd a finn design meghatározó szereplőjévé vált. A legelső nagy fordulatot 1900-ban Akseli Gallen-Kallela festőművész, a párizsi világkiállítás finn pavilonjába tervezett *Láng* című alkotása jelentette. Szakítva a hagyományos mintákkal és színekkel az újdonságot az aszimmetrikus, mozgalmas kompozíció, az új színvilág, illetve az alkotás hatalmas mérete jelentette. (Érdeemes megemlíteni, hogy Tuomas Sopanen gyűjteményének legelső darabja ennek egy kisebb, falra akasztható változata volt.) Példáját követve számos építész és festőművész tervezett ryijyt, különösen a finn szecesszió stílusában készült hatalmas méretű padtakarók voltak kiemelkedők.

Finnország függetlenné válásával 1917-től jelentős iparosodás indult meg. A lakosság nagyarányú városba költözésével a ryijyk szerepe módosult, és új készítése technika hódított teret magának. A szövött alap helyett előre elkészített, laza szövésű vagy újrahasznosított alapanyagba (például cukros-zsák) vastag tű segítségével húzták bele a csomókat. Ez a technika az 1960-as, 70-es években – feltehetőleg német közvetítéssel – subázás néven hazánkban is divatos kézimunkává vált. Az így készült falvédók, párnák, szőnyegek, hintaszéktakarók barátságos színfoltjai lettek a kisebb méretű, egyszerű bútorokkal berendezett lakásoknak.

Az 1930-as évek tervezőgenerációja kezén a klasszikus keretes szerkezet fellazult. A hagyományos minták helyét új témák vagy leegyszerűsödött, főként geometrikus és nonfiguratív formák vették át. Épületek, emberalakok is megjelentek, sőt hazafias szervezetek számára emlékríjyk és zászlók is készültek.

Az 1960-as, 70-es években ismét igen népszerű volt a ryijyk tervezése és készítése. Másolatok mellett számos új alkotás is született. A klasszikus ryijyk modern műalkotássá, a művészek gondolatvilágának és érzéseinek kifejezőivé váltak, nemzetközi díjak sorát nyer-

Väinö Blomstedt:
Lovak. Kivitelező: Finn
Kézművesek Barátai /
Väinö Blomstedt:
Horses. Executed
by Friends of Finnish
Handicraft, Helsinki
 [1907]
gyapjú, len /
wool, linen
 [360x190 cm]

Marjatta Metsovaara:
Kagyló (fél-ryijy). Kivitelező:
Oy Finnrya, Helsinki /
Marjatta Metsovaara:
Shell (half ryijy). Executed
by Oy Finnrya, Helsinki
[1963] *gyapjú, len / wool, linen*
[171x134 cm]

ték a vásárokon és kiállításokon az új stílusú darabokkal. A skandináv textilművészetre jellemző nagy felületű, sötét színek leginkább e korszakban követhetők nyomon. Emellett szép példákat találunk a klasszikus mintakincs, például a homokóra mintájának újraértelmezésére. 1963-tól a ryijyk készítésének gépesítése is megindult, így előállításuk is szükségszerűen módosult. A kézi csomókat hurkokkal helyettesítették és ragasztóval rögzítették az alaphoz. Mintái a modern stílust képviselték, legnagyobb számban faliképként és szőnyegként díszítették a lakást.

Az 1980-as évek rövid megtorpanása után az évszázad

végén megújult formában ismét erőre kapott a ryijyk tervezése és használata. A fiatal textiltervezőgeneráció az új anyagok és a régi technika ötvözésében látta az ismételt megújulás lehetőségét. A színek foltszerű alkalmazása és változó fonalhosszúságuk térbeliséget kölcsönöz a műveknek. Kísérleteztek változatos anyagok, például a selyem, műselyem, papír, üvegszál, csipke, szövettöredékek, gyöngyök, medállok, fadarabok, fémtárgyak gyapjúsálak közé dolgozásával is. A felület ezektől a látszólag oda nem illő anyagoktól rendkívül mozgalmassá vált. A ryijyk formája és mérete is megváltozott. A hagyományos téglalap alak mellett megjelentek a kör, az ovális, a háromszög, a szabálytalan és a fantáziaformák. A magánlakásokba szánt ryijyk kisebbé, intimebbé váltak, jobban beleolvadtak az enteriőrbe. Faliképként vagy földre teríthető szőnyegként, párnaként, táskaként új felhasználási módot találtak számukra. A zord éghajlaton nagy jelentőséggel bíró közösségi terekbe pedig meleg színhatású, hatalmas méretű darabokat készítettek. A hagyomány és a modernitás finom keverékeként az esküvői ryijyk is újra divatba jöttek, immár falitextilként díszítve az új otthonot. 2012-ben az eredeti hő- és hangszigetelő funkciót állítva a középpontba, újabb ötlettel bővült a finn szőnyeg felhasználási lehetősége. A Seinäjoki könyvtár nagy tereinek falába ryijyvel bélelt falifülkéket, olvasófülkéket mélyítettek, amelyekbe a látogatók bekucorodhatnak beszélgetni, olvasni, tanulni.

A kiállításon – amelyet Szarvas Zsuzsa rendezett – megismerhetjük három évtized jellegzetes finn szőnyegeit hagyományos és modern darabokon keresztül. A régi és kortárs ryijyk között nézelődve, a szokatlan és az ismerős mintákat figyelve a finn nép életébe és lelkivilágába is bepillanthatunk.

ERDEI T. LILLA
muzeológus-etnográfus

(A ryijyk élő hagyománya – A finn szőnyeg 1707–2012 között. Tuomas Sopanen gyűjteménye. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2013. június 22. – 2014. január 5.)

A fotókat a Néprajzi Múzeum
bocsátotta rendelkezésünkre.

Tenka Issakainen:
Rózsaszínű ryijyk /
Tenka Issakainen:
Pink ryijyk

[2006] gyapjú, len, selyem, pamut, szövettöredékek, gyöngy, fém tárgyak / wool, linen, silk, cotton, cloth pieces, beads, metal objects [117x74 cm]

